

”RAUHA OLCOHON SINUN CANSAS”

—

SAIRAIKEN SIELUNHOITO

1500-1700-LUKUJEN SUOMESSA

JA SEN PERINTÖ 2000-LUVUN HOITOTYÖSSÄ

Alex Anttila ja Joni Orava

Opinnäytetyö, kevät 2018

Diakonia-ammattikorkeakoulu

Hoitotyön koulutusohjelma

Sairaanhoitaja (AMK) -diakonissa

ja sairaanhoitaja (AMK)

TIIVISTELMÄ

Anttila, Alex & Orava, Joni. "Rauha olcohon sinun cansas" – Sairaiden sielunhoito 1500-1700-lukujen Suomessa ja sen perintö 2000-luvun hoitotyössä. Kevät 2018, 39 sivua, 2 liitettä. Diakonia-ammattikorkeakoulu, hoitotyön koulutusohjelma, diakonisen hoitotyön suuntautumisvaihtoehto ja hoitotyön suuntautumisvaihtoehto, sairaanhoitaja (AMK) -diakonissa ja sairaanhoitaja (AMK).

Opinnäytetyön tarkoituksena oli kuvata kirjallisuuskatsauksen perusteella, minkälaista sairaiden sielunhoito on ollut 1500-1700-lukujen Suomessa ja minkälaisen perinnön se on jättänyt 2000-luvun hoitotyölle. Opinnäytetyö toteutettiin kuvailevana kirjallisuuskatsauksena. Aineisto kerättiin sähköisiä tietokantoja sekä manuaalista hakua käyttäen. Aineisto analysoitiin deduktiivista aineiston analyysi -menetelmää käyttäen. Opinnäytetyön tavoitteena oli kehittää sielunhoitoa ja sen tunnettavuutta hoitotyössä.

Opinnäytetyön valittujen teosten ja julkaisujen mukaan sairaiden sielunhoito on ollut kirkollislähtöistä ja saanut varsinaisen syntyinsä 1500-luvun aikana, ollen vahvasti sidoksissa sen aikaiseen käsitykseen sekä osaamiseen sairaiden hoidosta. Sielunhoito on ollut se ainoa tapa auttaa pitkäaikaissairaita. Kirkon osallisuus sairaiden hoidossa on ollut 1500-1700-lukujen aikana merkittävä.

Asiasanat: diakoninen hoitotyö, hengellisyys, historia, hoitotyö, kirjallisuuskatsaus, kirkko, kristinusko, sairaat, sielunhoito

ABSTRACT

Anttila, Alex & Orava, Joni. "May Peace Be With You" – Pastoral Care of the Sick in Finland During the 16th to 18th Centuries and Its Heritage in Nursing in the 21st Century. Spring 2018, 39 pages, 2 appendices. Diaconia University of Applied Sciences. Degree Programme in Nursing, Option in Diaconal Nursing and option in Nursing, Degree: Registered Nurse + Deaconess and Registered Nurse.

The purpose of this thesis was to describe by means of a literature review, the nature of pastoral care during the 16th to 18th centuries Finland and its legacy in the 21st century nursing. The thesis was made by using the methods of literature review. The material for this thesis was collected using electronic databases and manual search. The material was analysed using the methods of deductive content analysis. The purpose of this thesis was to develop pastoral care and its recognizability within nursing.

According to the results of the works and publications in this thesis, the pastoral care of the sick has been ecclesiastical and was conceived during the 16th century. Pastoral care has been the only way to help the long-term sick. The part of the church within the nursing of the sick has been momentous during the 16th to 18th centuries.

Keywords: Christianity, church, diaconal nursing, history, literature review, nursing, pastoral care, sick, spirituality

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	5
2 SIELUNHOITO JA SEN MENETELMÄT	6
3 OPINNÄYTETYÖN TARKOITUS, TEHTÄVÄ JA TAVOITE	8
4 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS	9
4.1 Aineiston keruu	9
4.2 Aineiston analyysi	13
5 OPINNÄYTETYÖN TULOKSET	15
5.1 Sairaiden sielunhoito 1500-1700-luvulla	15
5.2 Sairaiden sielunhoidon perintö 2000-luvun hoitotyössä	22
6 POHDINTA	26
6.1 Opinnäytetyön eettisyys	27
6.2 Opinnäytetyön luotettavuus	28
LÄHTEET	30
LIITE 1. VALITUT JULKAISUT JA TEOKSET	33
LIITE 2. SAIRASKÄYNTIKAAVA AGRICOLAN KÄSIKIRJAN (1549) MUKAAN	38

1 JOHDANTO

Ymmärtääkseen nykypäivää, tulee tuntea myös historiaa. Opinnäytetyön nimen alkuosa ”Rauha olcohon sinun cansas” tulee Mikael Agricolan vuoden 1549 käsikirjan sairaita käsittelevästä luvusta, missä pappi sielunhoidollisessa tilanteessa toivottaa sairaalle Jumalan rauhaa. Opinnäytetyö käsittelee sairaiden sielunhoidon historiaa 1500-1700-lukujen Suomessa ja sen perintöä 2000-luvun hoitotyössä. Aihepiiriä käsiteltiin tietyn aikakauden historian lisäksi sen varhaishistoriaa, miten se näkyy ja toteutuu tämän päivän Suomessa sekä minkälaisen perinnön se on jättänyt meille. Opinnäytetyön tulokset muodostuivat lukuisista eri lähteistä. Ammatillisesta näkökulmasta katsottuna opinnäytetyö sisältää niin syventävää kuin yleissivistävää tietoa, joka voi motivoida uusia opiskelijoita.

Aihe on myös siitä tärkeä ja mielenkiintoinen, että sielunhoidolla on ollut erityisen vahva asema sairaiden hoitamisessa ennen modernia sairaanhoitoa. Kirkon vastuu sairaiden hoidossa ja sen järjestämisessä on ollut valtava. Jo Mikael Agricolan vuoden 1549 kirkkokäsikirjassa sekä vuoden 1571 kirkkojärjestyksessä otettiin vahvasti kantaa sairaiden sielunhoitoon. 1500-1700-luvun sairaiden sielunhoidon perintö näkyy vahvasti myös nykyajan hoitotyössä. Sairaiden sielunhoitoa ja hengellistä hoitoa toteuttavat kirkon työntekijät jatkaen vuositu-hansia vanhaa kristillistä traditiota sekä hoitotyön ammattilaiset diakonisen hoitotyön viitekehyksestä osana kokonaisvaltaista hoitotyötä.

Opinnäytetyön tarkoituksena oli kuvata sairaiden sielunhoitoa 1500-1700-luvuilla ja sen vaikutuksesta nykypäivän hoitotyöhön kirjallisuuskatsauksen muodossa. Opinnäytetyön tavoitteena oli kehittää sielunhoitoa ja sen tunnettavuutta hoitotyössä. Opinnäytetyö toteutettiin kuvailevan kirjallisuuskatsauksen periaatteiden mukaisesti, oikeaoppisesti ja työn eettisyyteen perustuen. Opinnäytetyö tehtiin yhteistyössä Diakonia-ammattikorkeakoulun kanssa.

2 SIELUNHOITO JA SEN MENETELMÄT

Sielunhoito yleiskäsityksenä on verrattain laaja-alainen, mutta tavanomaisesti se ymmärretään auttamiseen pyrkivänä keskusteluna ja vuorovaikutuksena, kuin myös hengellisenä auttamisena (Kiiski 2009, 46–47). Yleisimmistä ja tunnetuimmista sielunhoidon malleista nousevat esille dialoginen, spirituaalinen sekä diakoninen malli, joista viimeistä voidaan pitää eräänlaisena komposiittina dialogisen sekä spirituaalisen sielunhoidon malleista (Kiiski 2009, 50). Kaikkiin jokaisesta mallista löytyy tietynlaisia päällekkäisyyksiä.

Kristillinen ihmisenäkemyks sekä perusta ovat sielunhoidon rakenteellinen pohja käsittäen ihmiselämän arvon ja moninaisuuden elämäkatsomuksellisesta näkökulmasta. Psykoterapia, ja sen erityiset menetelmät, on poissuljettu tässä opinäytetyössä, mutta niiden osittainen vaikutus ja kosketus sielunhoitoon sekä sen metodien kehittämiseen on tiedostettu. (Kettunen 2013, 40–44.)

Yleiskäsitteenä modernin sielunhoidon tarkastelun ja sen ominaisuuksien avaamisessa, diakoninen sielunhoito on hyvä ottaa esille, sillä se avaa ja yhdistää spirituaalisen, sosiaalisen, henkisen sekä fyysisen sielunhoidon osa-alueita. Tämän vuoksi diakoninen sielunhoito antaa modernista sielunhoidosta hyvän ymmärryksen. (Kiiski 2009, 140.)

Sielunhoito on ihmisen kohtaamista ja auttamista, huolehtimista ja vuorovaikutusta, joka toimiessaan parantaa ihmisen oloa. Lähtökohtaisesti sielunhoitaja kohtaa hoidettavan omana itsenään tukien hoidettavan itsenäisyyttä sekä omaa vastuuta tarpeen vaatiessa, ohjaten avun hakemiseen tarpeiden mukaan. Tasa-arvoinen ja myönteinen suhde työntekijän ja asiakkaan välillä on tärkeää, sillä se edesauttaa hoidettavan hyväksytyksi tulemisen tunnetta. (Kiiski 2009, 144–155.)

Usein sielunhoito ja hengellinen tukeminen nähdään merkityksissään hyvin samankaltaisina; esimerkiksi Kirsti Aallon ja Raili Gothónin (2009, 14) ”Ihmisen lä-

hellä – Hengellisyys hoitotyössä” -teoksessa niitä käsitellään toistensa synonyymeina. Tässä opinnäytetyössä sielunhoidolla on tarkoitettu kirkon työntekijän toteuttamaa henkistä sekä hengellistä tukemista ja auttamista kristillisestä viitekehystä. Diakonisessa hoitotyössä toteutuva sairaiden hengellinen tukeminen ja kirkon työntekijöiden toteuttama sairaiden sielunhoito on siis erotettu toisistaan omiksi aiheikseen.

Sairaiden sielunhoidon juuret ovat alkuseurakunnan aikakausissa, jolloin sairasta, kuten myös köyhistä, huolehtiminen on jo ollut merkittävä osa kirkon harjoittamaa lähimmäisenrakkautta (Kaukinen 2015, 69). Sairaista huolehtimisen tärkeys korostuu myös Jeesuksen esimerkin kautta hänen toimiessaan sairaiden ja köyhien parissa. Auttaminen korostuu erityisesti Luukkaan evankeliumin 13. luvun jakeissa 10-17, missä Jeesus parantaa naisen selkäongelman sapatina synagogassa. Jeesuksen aikaan sapatina parantaminen ei ollut sallittua juutalaisten keskuudessa (Luuk. 13:14; Mark. 3:2).

Raamatusta on löydettävissä monta kohtaa, joissa seurakuntalaisia kehoitetaan sairaiden huolenpitoon tai sen tärkeyttä korostetaan. Mainittakoon esimerkiksi Matt. 25:36: ”Minä olin sairas, ja te kävitte minua katsomassa”. Sairaista huolehtiminen on Jeesuksen asettama tehtävä. Jeesus toimi myös itse sielunhoidollisesti, vaikka Uudessa testamentissa ei käytetäkään ollenkaan sanaa ”sielunhoito”. Johanneksen evankeliumi (Joh. 4:5–26) kertoo sielunhoidollisesta kohtaamisesta Jeesuksen ja samarialaisen naisen välillä Sykar-nimisessä Samarian kaupungissa, Jaakobin kaivon luona. Tavanomaisesta tapaamisesta kaivolla muodostuukin epätavallinen, sielunhoidollinen keskustelu elämänjanoista ja elävästä vedestä. (Aalto 1987, 64.)

Jeesuksen ja apostolien toiminta toimivat esimerkkeinä tulevien sukupolvien toiminnalle alkuseurakunnan ajoista lähtien. Varhaisen kristityn Justinos Marttyyrin kirjoituksista 100-luvun puolesta välistä selviää, että jo tuolloin on haluttu pitää huolta sairasta ja vanhuksista, jotka eivät ole kyenneet osallistumaan yhteiseen jumalanpalvelukseen, viemällä pyhitetyt ehtoollislahjat heidän luokseen. (Kirkkohallitus 2009, 103.)

3 OPINNÄYTETYÖN TARKOITUS, TEHTÄVÄ JA TAVOITE

Opinnäytetyön tarkoituksena oli kuvata sairaiden sielunhoitoa Suomessa 1500-luvulta alkaen, 1700-luvun loppuun. Opinnäytetyön tehtävänä oli kirjallisuuskatsaukseen ja -kokoelmaan perustuvassa opinnäytetyössä vastata seuraaviin kysymyksiin:

1. Minkälaista sairaiden sielunhoito on ollut 1500-1700-lukujen Suomessa?
2. Minkälaisen perinnön 1500-1700-lukujen sairaiden sielunhoito on jättänyt 2000-luvun hoitotyölle?

Opinnäytetyön tavoite on kehittää sielunhoidon tunnettavuutta hoitotyössä.

4 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS

Opinnäytetyö toteutettiin kuvailevana kirjallisuuskatsauksena. Opinnäytetyön lähtökohtana olivat ennalta määritellyt tutkimuskysymykset, joihin oli tarkoituksena vastata analysoimalla aineistoa laadullista sisällön analyysi -menetelmää käyttäen. Työ rakentui tutkimuskysymyksiä muodostamisesta, aineiston etsimisestä ja valitsemisesta, kuvailun muodostamisesta sekä tulosten analysoinnista.

4.1 Aineiston keruu

Tarvittava aineisto kerättiin historiallisista alkuperäislähteistä sekä niitä käsittelevistä teoksista ja julkaisuista. Opinnäytetyön aineisto koottiin käyttämällä sähköisiä tietokantoja sekä manuaalista hakua, joka tehtiin valikoitujen lähteiden ja opinnäytetyön kannalta tarpeettomien, mutta aiheeseen viittaavien teosten lähdeluetteloista. Sähköiseen tiedonhakuun käytettiin Diakonia-ammattikorkeakoulun sekä Oulun yliopiston Finna-tiedonhakupalveluja sekä Googlea. Opinnäytetyöhön laadittuihin tutkimuskysymyksiin perustuen aineistolle määriteltiin tarkat sisäänotto- ja poissulkukriteerit (taulukko 1), jotka ovat perusteltuja sekä asianmukaisia tutkittavan aiheen kannalta. Taulukko 1 esitellään sivulla 10.

Taulukko 1. Sisäänotto- ja poissulkukriteerit

Sisäänottokriteeri	Poissulkukriteeri
Julkaisu tai teos on joko suomen- tai englanninkielinen	Julkaisu tai teos on muun kuin suomen- tai englanninkielinen
Nykyistä sairaiden sielunhoitoa käsittelevä julkaisu tai teos on julkaistu 2000-luvulla	Nykyistä sairaiden sielunhoitoa käsittelevä julkaisu tai teos ei ole julkaistu 2000-luvulla
Käsittelee sielunhoitoa ja/tai sen historiaa	Ei käsittele sielunhoitoa ja/tai sen historiaa
Käsittelee sairaiden sielunhoitoa ja/tai sen historiaa	Ei käsittele sairaiden sielunhoitoa ja/tai sen historiaa
Sielunhoidolla tarkoitetaan henkistä sekä hengellistä tukemista ja auttamista kristillisestä viitekehyksestä, eikä esimerkiksi psykoterapiaa	Sielunhoidolla ei tarkoiteta henkistä tai hengellistä tukemista ja auttamista kristillisestä viitekehyksestä, vaan esimerkiksi psykoterapiaa
Julkaisu tai teos on saatavilla Diakonia-ammattikorkeakoulun kirjastossa, Oulun yliopiston kirjastossa tai ilmaisena julkaisuna internetissä	Julkaisu tai teos ei ole saatavilla Diakonia-ammattikorkeakoulun kirjastossa, Oulun yliopiston kirjastossa tai ilmaisena julkaisuna internetissä

Aineistoon hyväksyttiin joko suomen- tai englanninkielisiä julkaisuja ja teoksia, jotta mahdollisilta käännös- ja tulkintavirheiltä vältyttäisiin. Nykyistä sairaiden sielunhoitoa käsittelevä julkaisu tai teos tuli olla julkaistu 2000-luvulla, jotta se kuvaisi aihetta mahdollisimman ajankohtaisesta näkökulmasta. Julkaisun tai teoksen tuli käsitellä sielunhoitoa ja/tai sen historiaa tutkimuskysymyksiin osaltaan vastaten. Aineistoon hyväksyttiin myös julkaisuja ja teoksia, joissa käsitellään sairaiden sielunhoitoa ja/tai sen historiaa. Aineistoon hyväksymiseen riitti, että julkaisut tai teokset käsitelivät edes vähän edellä mainittuja aiheita. Aineistoa etsiessä julkaisun tai teoksen tuli käsitellä sielunhoitoa kristillisestä viitekehystä, jolloin esimerkiksi psykoterapiaa käsittelevä aineisto hylättiin. Julkaisun tai teoksen oli oltava saatavilla Diakonia-ammattikorkeakoulun kirjastossa, Oulun yliopiston kirjastossa tai internetissä.

Tarkempaan tarkasteluun julkaisut ja teokset valittiin niiden nimen, otsikon, sisällysluettelon sekä asiasanojen perusteella. Julkaisuja ja teoksia ei siis hylätty automaattisesti niiden mahdollisen opinnäytetyön aiheeseen epätyypillisen kulloisen otsikon perusteella. Iso osa julkaisuista ja teoksista löydettiin juurikin epätyypillisten julkaisujen ja teosten lähdeluetteloista manuaalisen haun tuloksena. Opinnäytetyön aiheesta ei löydy juurikaan julkaisuja tai teoksia, joten sitä koskeva aineisto etsittiin tietokantoja sekä erityisesti manuaalista hakua käyttäen. Hakuprosessin tulokset esitellään taulukossa 2 sivulla 12.

Taulukko 2. Hakuprosessin tulokset

Tietokanta ja käytetyt hakusanat	Osumat	Otsikon, nimen, avainsanojen, sisällysluettelon ja asiatekstin perusteella tarkasteluun valitut julkaisut ja teokset	Julkaisujen ja teosten lähdeluettelosta/-viitteestä tarkasteluun valitut julkaisut ja teokset (manuaalinen haku)	Opinnäytesyöhön hyväksytyt julkaisut ja teokset
DIAK FINNA Vuosirajaus: 2000-2018 Saatavuusrajaus: Oulun toimipiste				
Saira* AND sielunhoito	7	4	0	3
Sielunhoi*	22	10	5	12
OULA-FINNA				
Saira* AND sielunhoito	69	3	0	1
Sielunhoito AND historia	39	4	1	0
GOOGLE				
"Sairaiden sielunhoito"	48	6	6	5
"Sielunhoidon historia OR historiaa"	67	8	7	5

Aineistoa hakiessa jokainen hakusana haettiin sekä ilman vuosilukujen rajausta että rajauksella 2000-2018, sillä samat hakusanat olivat relevantteja aiheen historiaa sekä nykypäivää käsittelevää aineistoa hakiessa. Taulukon 2 hakusanojen osumat pitivät sisällään siis molemmat haut, joista hakutulokset on eritelty manuaalisesti aiheen historiaa ja nykypäivää käsitteleviin julkaisuihin ja teoksiin. Eri hakusanoja käytettäessä saatiin osittain samoja hakutuloksia, jonka vuoksi taulukon 2 ”Opinnäytetyöhön hyväksytyt julkaisut ja teokset” -sarakkeen yhteislukumäärä on lähdeluettelon lähteiden lukumäärää suurempi. Taulukkoon on myös merkattu manuaalisen haun myötä tarkasteluun valitut julkaisut ja teokset. Manuaalinen haku suoritettiin sähköisistä tietokannoista tarkasteluun valittujen julkaisujen ja teosten lähdeluetteloista ja -viitteistä.

Hakusanoilla etsiessä vastaan tuli paljon opinnäytetyöhön kelvotonta aineistoa. Vaikka sisäänottokriteerinä olikin myös englanninkielinen aineisto, kaikki opinnäytetyöhön valittu aineisto oli suomenkielistä. Aineisto valittiin kirjallisuudesta, internetjulkaisuista sekä lehtiartikkeleista.

4.2 Aineiston analyysi

Opinnäytetyön aineiston analysoimisprosessi aloitettiin deduktiivisella sisällön analyysi -menetelmällä. Sisällön analyysi -menetelmä on suuntaukseltaan laadullinen deduktio, jolloin analysoitavaksi päätyvät opinnäytetyössä ennalta asetetut kategoriat. Sisällön analyysin tehtävänä on tiivistää sekä konkretisoida opinnäytetyön aineisto helposti tarkasteltavaan muotoon, jotta se olisi helpommin kuvailtavissa. (Kyngäs & Vanhanen 1999, 3–5.)

Opinnäytetyön aineisto on jaettu kolmeen tasoon, tai luokkaan, jotka muodostavat pää-, ylä- sekä alaluokat. Voidaan myös puhua kolmesta vaiheesta: pelkistämisestä, ryhmittelystä sekä käsitteellistämisestä. Pääluokan materiaali koostuu yksittäisestä otsikosta tai lauseesta, joka kuvaa analysoitavan kohteen kokonaisuutta, lainaten opinnäytetyön tutkimuskysymyksiä. Yläluokan tavoitteena

on jatkaa pääluokan lauseesta, jakamalla se ryhmiin kuvaten pääluokan käsitteitä useasta, jatketuista teemoista. Yläluokat pitävät sisällään saman ajatuksen pääluokan kanssa. Alaluokat ovat käsitteellistämistä eli abstrahointia, joiden tavoitteena on tutkimuskysymysten muotoilu pisteeseen, joka mahdollistaa johtopäätöksien muodostamisen sekä antaa vastauksia tutkimuskysymyksiin. (Kynäs & Vanhanen 1999, 5–11.) Luokittelukaaviot löytyvät opinnäytetyön tuloksista.

5 OPINNÄYTETYÖN TULOKSET

5.1 Sairaiden sielunhoito 1500-1700-luvulla

PÄÄLUOKKA	YLÄLUOKKA	ALALUOKKA
Sairaiden sielunhoito 1500-1700-lukujen- Suomessa	Auttaminen	▪ Hengellinen ▪ Henkinen ▪ Kosketus ▪ Sosiaalinen
	Kirkolliset ohjeistukset	▪ Auktoriteettiasemassa olevien kehotukset ▪ Hospitaalisäännöt ▪ Kirkkokäsikirjat ja -ohjeistukset ▪ Kirkkolait
	Kirkolliset toimitukset	▪ Ehtoollinen ▪ Kaste ja hätäkaste ▪ Rippi ▪ Sairaiden voitelu
	Kristillinen viitekehys	▪ Kristillinen oppi ▪ Lähimmäisenrakkaus ▪ Yhteisö
	Papin tehtävät	▪ Perheen lohduttaminen ▪ Rukous sairaiden puolesta ▪ Saarna ▪ Sairaiden lohduttaminen ▪ Sairaiden luona vierailu ▪ Sielunhoito ▪ Uskon vahvistaminen
	Tapahtumapaikat	▪ Hospitaalit ▪ Koti ▪ Lasaretit ▪ Seurakunnat

Kuvio 1. Sairaiden sielunhoito 1500-1700-lukujen Suomessa

Sairaiden sielunhoito 1500-luvulla

"Sentähden, kun ihmisessä ei ole mitään kallisarvoisempaa kuin Jumalan kuvaksi tehty ja Kristuksen verellä lunastettu sielu, me muistutamme ja pyhän kuuliaisuuden nimessä määräämme, että heidän tulee, kun heitä kutsutaan sairaitten luokse, jättäen syrjään kaikki muut huolet, viivytyksettä lähteä." (Salomies 1944, 340.)

Sivun sitaatit ovat näytteitä vuosina 1489-1500 Turun piispana toimineen Maunu Niilonpoika Särkilahden (k. 1500) vuonna 1492 synodaalokokouksen aikana julkaisemista, käännetystä statuuteista. Statuutit käsittelivät useaa aihetta, mutta vain muutama olennainen asia tuodaan esiin tässä opinnäytetyössä. (Salomies 1944, 156–157.)

"Mutta jos joku on kuten edellä sanotaan vitkastellen siirtänyt lähtöä omalla hevosellaan ja sairas kuolee ilman sakramentteja, hän tietköön tulevansa ilman mitään sääliä rangaistuksi 40 markan sakolla. Jos sairas ei ole kuollut, rangaistakoon vitkastelijaa siitä huolimatta kolmen markan sakolla." (Salomies 1944, 341.)

Sairaana, sielunhädässä olevan sekä etenkin kuolinvuoteella makaavan sielunhoito katsottiin erittäin tärkeäksi osaksi papin tehtäviä. Sairauden nähtiin usein olevan kärsimyksen tila, joka saattoi hyvinkin johtaa kuolemaan. Sielunhoitajan, papin on saarnatuolista seuraajilleen opetettava hätäkaste välttämättömyyden varalle. Jokainen isä ja äiti voi kastaa lapsensa, mutta eivät missään tapauksessa muutoin kuin vain ja ainoastaan välttämättömyyden hetkellä. Kirkollisesta näkökulmasta sairaiden hoidossa erityisen tärkeää oli viimeinen voitelu, sillä voitelemattoman kuolemaa pidettiin kauheana. Papin oli tuettava kärsivää, kuolinvuoteella makaavaa. Viimeinen voitelu mahdollisti valmistautumisen kuolemaan. (Forsius 1995; Salomies 1944, 340.)

Mikael Agricolan (s. n. 1510 – k. 1557) vuonna 1549 julkaistussa ”Käsikiria Castesta ia muista Christikunnan Menoista” -teoksen viidennessä kappaleessa ”Piteihen asiast ia Sairasten eli Kipiedhen oppimisesta” esitellään varhaisella Suomen kirjakiielellä perinpohjainen kaavaohje sairaiden ja kuolevien luona vierailemisesta. Vanhin suomeksi painettu käsikirja sisältää myös erilaisia rukouksia sekä kirkollisten toimitusten ohjeita ja kaavoja. Agricolan käsikirjassa on hyvin paljon samaa kuin Olaus Petrin käsikirjan vuosien 1541 ja 1548 painoksissa, mutta se sisältää myös esimerkiksi sairaiden lohdutukseen liittyvän luvun, jota ei ruotsalaisista käsikirjoista löydy (Lempiäinen 1963, 210–211).

”Coska Pappi tule sen Sairahan tyge / Nin lohuttacan hende ensin iongun Lohutos opin cansa / telle / elicke mwlla taualla / quin mös Erinomaisesa paikas edhespäin sijte kirjoitettu ombi / ninquin Pappi aruapi henen Lohutosta taruitzeuan.” (Agricola 1549.)

Näin alkaa Mikael Agricolan käsikirjan viides kappale, jonka mukaan papin tullessa sairaan luokse, tulisi häntä ensin lohduttaa jonkun lohdutuspuheen avulla, siten kuin pappi arvelee hänen lohdutusta tarvitsevan. Sairaskäyntikaavassa on myös monta erityistä kohtaa, jotka korostavat sairaskäyntien merkityksellisyyttä ja välttämättömyyttä. Pappi esimerkiksi kehottaa sairasta antamaan anteeksi kaikille vihollisilleen, hoitamaan velka-asiansa kuntoon sekä ohjeistaa sairasta, mikäli hän tahtoo tehdä testamentin. (Häkkinen 2011, 30.) Sairaskäyntikaava löytyy kokonaisuudessaan liitteestä 2 sivuilta 38-39.

Käsikirjan yhdeksännessä luvussa ”Sairasten / ia mös Jelkijn iepäin Lohutuxet pyhiste Ramatuista” neuvotaan myös, kuinka ruumiillisesti sairastavia ja kuolemaisillaan olevia on lohdutettava. Käsikirjassa on myös ohjeita omaisten lohduttamiseen sairaan kuoleman jälkeen. (Forsius 1995.) Kuolevaisen viimeiseksi puheeksi käsikirja mainitsee psalmin 30:

”Mutta teme olcohon sen Coolevaisen wimeinen puhe. Psal. 30. O HERAA / sinun käsiis mine annan hengen. Sine totinen HERRA minun lunastit. Amen.” (Agricola 1549.)

Vuonna 1571 Ruotsin valtakunta julkisti kirkkojärjestyksen ”Kyrko-Ordning”, joka otti vahvasti kantaa sairaiden sielunhoitoon. Samalla tämä kirkkojärjestys oli myös Suomen ensimmäinen. Kirkkojärjestyksessä asetettiin määräyksiä sairaiden luona suoritettavista käynneistä, sekä sairaanhoitolaitoksissa tapahtuvasta sairaiden sielunhoidosta. Sielunhoito perustui pitkälti kirkollisten oppien mukaiseen saarnaukseen. Papin oli rangaistuksen uhalla vierailtava sairaidentuvissa, Jumalan suojelemana, sillä sairaiden lohdutus ja hoitaminen olivat olennaisia pappisviran tehtäviä. (Forsius 1995; Väyrynen 2017, 18.)

Vaikka vuoden 1571 kirkkojärjestys kehottaakin pappeja vierailemaan sairaiden luona kutsumattakin, se määrää myös sairaat kutsumaan papin luokseen jo hyvissä ajoin. Tuohon aikaan papin käynti oli opittu yhdistämään kuolemaan, joten epäilemättä papin kutsumista useassa tilanteessa viivyteltiin. Takana olivat katolisen ajan katsomukset, joihin kuului esimerkiksi viimeisen voitelun sakramentti, mitä pidettiin välttämättömänä pelastuksen kannalta. (Lempiäinen 1963, 88–89.)

Turun pappeinkokouksessa vuonna 1573, Paavali Juusten (k. 1575) kuitenkin määräsi, että pappien on vierailtava myös sellaisten sairaiden luona, jotka eivät ole kykeneväisiä antamaan käynnistä palkkaa taikka eivät omista hevosta. Pappisto oli tuohon aikaan tottunut saamaan korvauksen kirkollisten toimitusten suorittamisesta, vaikka heitä oli ohjeistettu jo aiemminkin, ettei sairaan varallisuuden pitäisi olla este vierailulle. Korvauksen pyytämistä yritettiin jopa kieltää, mutta käytännössä korvauksien vastaanottaminen kuitenkin jatkui, sillä niiden vastaanottaminen sallittiin, mikäli sairas itse ehdotti sitä. (Lempiäinen 1963, 199.)

Sairaiden sielunhoito 1600-luvulla

1600-luvun alussa tapahtui jotain niin erityistä, että se kirjoitettiin historiankirjoihin. Entisen Äyräpään kihlakunnan, myöhemmin Rajajoen kihlakunta, laamaninkäräjillä vuonna 1607 pappi oli nimittäin pyytännyt kuolemaa tekevänsä puolesta, että kaikki ihmiset, puut ja jopa kivet maassa armahtaisivat häntä. Traditionaalisessa yhteisössä, jossa kuoleva ei ollut eikä häntä jätetty yksin, oli tavallista, että kuoleva myös omasta puolestaan antoi kaikille anteeksi. (Kansallisarkisto, i.a.; Roiko-Jokela 1996, 73.)

Turun piispa Ericus Eriki Sorolainen (s. n. 1546 – k. 1635) julkaisi vuonna 1614 kirkkokäsikirjan suomennoksen samana vuonna Ruotsissa julkaistusta Handboka (Biografiakeskus 2011; Suomen evankelis-luterilainen kirkko i.a.). Tällä käsikirjasuomennoksella on paljon yhteistä Mikael Agricolan vuonna 1549 julkaitun käsikirjan kuin myös vuonna 1693 julkaistun käsikirjan kanssa. Kaikissa näissä käsikirjoissa pappia ohjeistetaan lohduttamaan sairasta seuraavanlaisesti:

*”RAkas welie / * että Jumala on sinun Sairaxi tehnyt / nijn älä mitäke siitä epäile / että se on tapahtunut sinun hyväxes. Sillä että hän on sinun racas Isäs / tietä mös kyllä hyvästi sinun tarpees.”*
(Sorolainen 1614, 89.)

* = marginaalissa ”sisare”

Käsikirjojen mukaan Jumala on siis tehnyt sairaan sairaaksi, mutta sairaan omaksi parhaakseen. Tätä näkemystä korostettiin vuosisatojen ajan.

Muutaman vuosikymmenen Eerik Sorolaisen piispuuden jälkeen, Turun piispa Johannes Gezelius vanhempi (s. 1615 – 1690) antoi vuonna 1673 kirkkojärjestyksensä, jossa hän käsittelee suhtautumista sairaisiin, jotka ovat kirkkoyhteisöstä erotettuja eli ekskommunikoituja. Ohjeet olivat tarpeellisia vielä vuoden 1686 kirkkolain ja -järjestyksen ilmestyttyä, sillä siinä ei käsitelty aihetta. Gezeliuksen mukaan, mikäli ekskommunikoitu sairas pyytää lohdutusta ja synninpäästöä tai jopa ehtoollista, täytyy hänen päästä niistä osalliseksi. Osallisuus vaati kuitenkin todellisen katumuksen. (Lempiäinen 1963, 209.)

Ruotsin valtakunnan vuonna 1686 julkaisema kirkkolaki ja -järjestys sisälsi vuoden 1571 kirkkojärjestyksen tavoin määräyksiä kirkollisesta sairaanhoidosta. Se kuitenkin korosti entistä enemmän sairaiden kohtaamista ja hoitamista. Kirkkolaki ilmestyi suomeksi Henrik Florinuksen suomentamana vuonna 1688. (Knuutila 2010, 11; Väyrynen 2017, 18.)

*”Nijden käändymystä ja parannusta / jotca edesäns pitäwät Jumala-
toinda ja ylösannettua Elämäkerta / ja langewat äkilliseen Sairau-
teen ja Sydämen ahdistukseen / pitä Pappain caikel ahkerudella et-
zimän / ja ei heitä ylönandaman nijncauwan cuin Hengi heisä on.
Jos Jumala armon anda / että he tunnustawat ja catuwat Syndejäns
ja anowat Sacramenti / nijn pitä se heille annettaman: Mutta jos he
pysywät pahudesans / ei pidä heidän sijtä osallisixi tuleman. Jos he
nijn cuolewat Synneisäns / nijn ilmoitetan Seuracunnalle mildisen
lopun he saanet owat / manauxella Jumalan Sanasta / että he otta-
wat cartten nijden Langemisest ja Cadotuxest.” (Kaarle XI 1688,
70–71.)*

Yllä oleva lainaus on kirkkolain 17. luvun ”Sairasten ja Fangein Oppimisesta / eli tygökäymisestä” 4. pykälästä, jossa korostetaan sairaan kääntymystä ja parannusta, mikäli tämä oli viettänyt jumalatonta elämää. Myöskin niiltä pitkään sairaana olleilta, jotka eivät olleet antaneet kutsua pappia luokseen, vaadittiin kääntymystä ja parannusta. (Forsius 1989; Kaarle XI 1688, 71.)

Sairaiden sielunhoito 1700-luvulla

Vasta 1800-luvun alussa alettiin kokea vuoden 1686 kirkkolaki vanhentuneeksi, mistä syystä kirkkolain uudistusta alettiin suunnitella. Uusi kirkkolaki julkaistiinkin vasta vuonna 1869. (Knuutila 2010, 12–13.) Vuoden 1686 kirkkolaki ohjeistuksineen ja liturgisine määräyksineen pysyi siis voimassa koko 1700-luvun ja vaikutti siten osaltaan sen ajan sairaiden sielunhoitoon. Vuonna 1693 julkaistun

kirkkokäsikirjan, joka suomennettiin vuonna 1694, ahkerasta käytöstä 1700-luvulla kertoo se, että siitä painettiin uusi painos Turussa vuonna 1757.

1700-luvulla uusien kirkkolakien ja -käsikirjojen syntyminen sijaan merkitystään nostivat hospitaalit, jotka olivat parantumattomasti sairaille tarkoitettuja hoitopaikkoja. Niiden ylläpidosta vastasivat seurakunnat. Hospitaalien asukkien hoito oli lähestulkoon yksinomaan sielunhoitoa sekä huolehtimista. Tavanomaisimmat hospitaalin asukit, tai potilaat, olivat mielenvikaisia, rampoja sekä spitaalisia. Rampojen ja sairaiden tuli käydä rukoilemassa kirkossa hospitaalin avustajien vuoksi, mutta mikäli se ei ollut mahdollista, kävi pappi pitämässä jumalanpalveluksen heidän vuoteittensa äärellä. Hospitaalin saarnaajan työ ei ollut papistolle mieluisaa, mutta rooliin kuitenkin haluttiin kokenutta henkilöä, joka kykeni tekemään työtä sivutoimisena. Hospitaalien olemassaolo jatkui läpi Suomen keskiajan, eikä niiden tarkoitus sinänsä muuttunut. 1600-luvulla niiden rooli korostui spitaalisten hoitopaikkoina. Hospitaaleja pystytettiin useita, ennen kaikkea valtakunnassa yleistyneiden spitaalitartuntojen vuoksi. 1700-luvulla hospitaalien merkitys mielisairaiden hoitopaikkana korostui, osittain lasarettien rakentamisen vuoksi, osittain spitaalitartuntojen vähentymisen vuoksi. (Forsius 1995; Forsius 1989; Jaakkola, Pulma, Satka & Urponen 1994, 36.)

Köyhäinhoidon vastuun jakaminen pitäjille, eli ruotujärjestelmän yleistyessä 1600- ja 1700-lukujen vaihteessa Varsinais-Suomessa, seurakunnat alkoivat noudattamaan yhä enemmän asetettuja suuntaviivauksia sekä määräyksiä. Vuonna 1767 Turun tuomiokapituli antoi linjauksen, josta kävi ilmi, että heidän mielestään parantumattomasti sairaat sekä mielenvikaiset tulivat paremmin hoidetuiksi, kun he olivat samassa kastissa hyvinvoivien ja muuten terveiden ihmisten joukossa. Merkittävänä tekijänä ruotuhoidon vakinaistamisesta pidetään 1760-luvun huonoja satoja, jotka pistivät liikkeelle massoittain köyhiä, sekä josain määrin myös vaivaisia. Seurakunnat halusivat tehdä selväksi, ketkä tulisivat saamaan avustusta ja ketkä jäisivät sen ulkopuolelle. (Jaakkola ym. 1994, 46–48.)

Suomen ensimmäinen sairaala, lääninlasaretti avattiin Turussa 1759. Lasaretin koko oli varsin pieni, pitäen sisällään vain kuutta sairassijaa äkillisesti sairastuneita varten. Lasaretit toimivat Ruotsi-Suomen läänien hallintokaupungeissa, mutta etenkin Suomessa niiden perustaminen oli aluksi hidasta. Sairaiden sielunhoidosta huolehti mitä todennäköisimmin yksi tai useampi paikkakunnan pappi. Tämä pappi vieraili myös hospitaaleissa ja vankiloissa sielunhoitoa toteuttaen ja Jumalan sanaa saarnaten. (Forsius 1995; Forsius 1994.)

Edesvastuussa potilaista olivat ensisijaisesti kirkkoherrat, jotka myös lähettivät sairaanhoitoa tarvitsevat lasaretteihin. Maaseuduilla tehtävät kirkkoherran vierailut olivatkin mitä ilmeisemmin vaikeita, sillä ennen kuin potilaalle voitiin antaa todistus sairassijaa varten, oli ensin tarkistettava sairapaikkojen määrä sekä anottava lupa maaherralta. Kirkkoherran osalta oli myös pulmallista se, että epäselvien sairastapausten kohdalla oli asiasta tiedusteltava lasaretin lääkäriltä kirjeitse. Kirkkoherrojen kontolle jäi myös huolehtiminen siitä, että sairasvuoteet vapautettaisiin mahdollisimman pian sen jälkeen, kun sairaasta on tehty pois-pääsyilmoitus. Pappien toiminta sairaiden hoitajina ja terveydenhuollon parissa työskentely oli kirkollisten viranomaisten puolesta myönteinen asia sielunhoidollisen työnkuvan lisäksi. Moni pappi harjoitti lääkärintaitoja – pidettiinpä lääketieteeseen perehtymistä jossain määrin jopa välttämättömänä. Lisämainintana on rokonistutus isorokon vuoksi, jota papisto harjoitti suurissa määrin. (Forsius 1999.)

5.2 Sairaiden sielunhoidon perintö 2000-luvun hoitotyössä

PÄÄLUOKKA	YLÄLUOKKA	ALALUOKKA
1500-1700-lukujen sairaiden sielunhoidon perintö 2000-luvun hoitotyössä	Diakoninen hoitotyö	▪ Diakonissat ▪ Kokonaisvaltainen hoitotyö (sisältäen hengellisen hoidon)
	Kirkolliset ohjeistukset	▪ Auktoriteettiase- massa olevien keho- tukset ▪ Kirkkokäsikirja ▪ Kirkkolaki ja -järjes- tys
	Sairaalasielunhoito	▪ Elämänkatsomuksen kunnioittaminen ▪ Hädän jakaminen tuoden samalla evankeliumin het- keen ▪ Jatkaa osaltaan kir- kon pitkää perinnettä sairaiden hoitami- sesta ▪ Rukousta, Raama- tun tekstejä sekä vir- siä voidaan käyttää osana sielunhoidol- lista hetkeä
	Sairaille suunnatut kir- kolliset toimitukset	▪ Ehtoollinen ▪ Rukoushetket ▪ Siunaaminen ▪ Yhteinen tai yksityi- nen rippi
	Tapahtumapaikat	▪ Hoitolaitokset ▪ Koti ▪ Palvelukodit ▪ Sairaala ▪ Seurakunta

Kuvio 2. 1500-1700-lukujen sairaiden sielunhoidon perintö 2000-luvun hoitotyössä.

Yksi sairaiden sielunhoidon merkittävä tämän päivän näkymisen muoto on sairaalasielunhoito, joka jatkaa osaltaan kirkon pitkää perinnettä sairaiden hoitamisesta (Kaukinen 2015, 69). Hospitaalit ovat osaltaan luoneet pohjaa vanhusten, köyhien, kehitysvammaisten sekä työkyvyttömiä laitosten luontoiselle sairaalasielunhoidolle, vaikka tietyissä vaiheissa nämä avuttomiksi kuvailtavat olivatkin pitäjien elättämiä. Voidaan sanoa, että 1500-1600-lukujen aikana kristillislähtöinen, yhteiskunnallinen sairaan- sekä köyhäinhoito alkoi tukahduttamaan niitä edeltänyttä perhekeskeistä huolenpitoa. Tämä on nähtävissä nykypäivänäkin niin sairaalasielunhoidossa, sosiaalihuollossa kuin sairaalahoidossakin. (Jaakkola ym. 1994, 15.)

Sairaalasielunhoidossa on kyse ihmisen henkisestä ja hengellisestä auttamisesta hädän keskellä, missä kirkko jakaa avuntarvitsijan hädän tuoden samalla evankeliumin hetkeen. Osana sielunhoidollista hetkeä voidaan käyttää esimerkiksi rukousta, Raamatun tekstejä sekä virsiä (Sipola 2013, 43). Sairaalasielunhoidollisessa tilanteessa uskotaan Kristuksen olevan läsnä (Matt. 18:20). Nimensä mukaisesti sairaalasielunhoitoa toteutetaan sairaaloissa, mutta myös muualla terveydenhuollossa, kuten esimerkiksi avopalveluissa sekä vanhainkodeissa. Sairaalasielunhoidossa jokaisen autettavan uskonnollista vakaumusta ja elämännäkemyksiä kunnioitetaan. (Kaukinen 2015, 69; Suomen evankelis-luterilainen kirkko 2010, 5.)

Sairaalasielunhoitajat ovat niin potilaita, omaisia kuin henkilökuntaa varten työskenteleviä kirkon työntekijöitä. Usein sairaalasielunhoitajana toimii sairaalapappi, joka voi toimittaa kirkollisia toimituksia myös avuntarvitsijan luona, kuten ehtoollisen ja ripin. Myös sairaaladiakonit voivat toimittaa erilaisia kirkollisia toimituksia, ei kuitenkaan ehtoollista. Sairaalasielunhoitajaa sitoo myös salassapitovelvollisuus. (Suomen evankelis-luterilainen kirkko 2010, 7–8, 21.)

Sairaiden sielunhoitoa toteutetaan yhtä lailla myös avuntarvitsijan kotona kuin myös seurakunnan tiloissa. Tähän osallistuvat muun muassa papit, diakonia-työntekijät ja perheneuvojat (Suomen evankelis-luterilainen kirkko i.a.).

Jo alkuseurakunnan aikana kristityt paransivat ja hoitivat sairaita – siihen apostoliseen traditioon kytkeytyy vahvasti tämän päivän sairaiden sielunhoito. Kirkolla on myös erityisesti sairaille suunnattuja toimituksia, joiden tarkoituksena on vahvistaa sairaan uskoa ja toivoa. Näihin toimituksiin kuuluu esimerkiksi vierailu ja ehtoollisen toimittaminen sairaan luona sekä erilaiset rukoushetket, missä rukouksella ja Jumalan sanan julistamisella on iso rooli. Näidenkin lisäksi voidaan toteuttaa siunaaminen esimerkiksi voitelemalla öljyllä (Jaak. 5:14–15) tai panemalla käsi pään päälle. Sairaiden ehtoollisesta on säädetty kirkkojärjestyksessä, joka sallii yksittäiselle ihmiselle ehtoollisen jaettavaksi kirkkokäsikirjan mukaisesti (KJ 2:10). Myöskin rippi voidaan suorittaa ehtoollisen yhteydessä joko yhteisesti tai yksityisesti. (Kirkkohallitus 2009, 101–103.)

Vaikka sairaiden sielunhoitoa ”sielunhoito”-sanan todellisessa merkityksessä toteuttavat vain kirkon työntekijät, on diakoninen hoitotyö tärkeä osa potilaan/asiakkaan hengellistä ja henkistä tukemista. Diakoninen hoitotyö on osaltaan jatkumoa 1500-1700-luvulla syntyneen sairaiden sielunhoidon perintöä 2000-luvun hoitotyössä. Ihmisen kokonaisvaltainen kohtaaminen, tukeminen, yksilöllinen ja yhteisöllinen auttaminen ovat diakonisen hoitotyön keskeisiä ajatuksia. Diakonisen hoitotyön asiantuntijoita ovat hoitoalalla työskentelevät diakonissat, joilla on kelpoisuus toimia Suomen evankelis-luterilaisen kirkon diakonian virassa sekä laillistettu sairaanhoitajan kelpoisuus. (Diakonia-ammattikorkeakoulu i.a.; Nurkkala & Vedenoja 2013, 8.)

Potilaan hengellistä hoitoa toteuttavat diakonissojen lisäksi osaltaan myös muut hoitoalan ammattilaiset, esimerkiksi hoitajat, jotka tarjoutuvat auttajiksi ja antamaan tilaa toiselle ihmiselle. Hoitajat voivat esimerkiksi olla mukana keskustellen, virsiä laulaen sekä Raamattua lukien. Useat hoitajat voivat kuitenkin olla arkoja käsittelemään uskonnollisia tai hengellisiä kysymyksiä. (Aalto & Gothóni 2009, 21–22, 48.)

6 POHDINTA

Opinnäytetyön merkittävyyttä puoltaa aiheen tärkeys ottaen huomioon hoitotyön kehittymisen läpi Suomen historian. Kirkon vuosisatoja jatkunutta roolia sairaiden hoidossa ja sielunhoidossa ei voi vähätellä – niin vahva tausta sillä on ollut hoitotyön kehittymiselle. On tärkeää tuntea historiaa, jotta voi ymmärtää nyky päivää. Opinnäytetyö antaa kokonaisvaltaisen kuvan sairaiden sielunhoidon taustoista, ja täten kehittää sielunhoidon tunnettavuutta ja merkitystä hoitotyössä. Hengellisten tarpeiden täyttäminen on erittäin tärkeää, vaikka hengellisyys itsessään ei enää nykyään ole niin merkittävässä roolissa yhteiskuntaa yhdistävänä voimana. Opinnäytetyön hyötynä on myös se, että se pysyy ajankohittaisena pitkään, sillä historia ei muutu.

Opinnäytetyön työstäminen oli haastavaa ja vei paljon enemmän aikaa, kuin mihin olimme valmistautuneet. Aineiston ja muun lähdemateriaalin kerääminen veivät ylivoimaisesti eniten aikaa, sillä halusimme kiinnittää erityistä huomiota aineiston monipuolisuuteen. Yksittäiset lähteet harvoin sisälsivät runsaasti opinnäytetyöhömmä päätynyttä tietoa, joten meidän tuli etsiä ja yhdistää lukuisat tiedonjyvät yhdeksi. Tämä näkyy esimerkiksi päällekkäisinä lähdeviiteinä. Edellisiin kohtiin vahvasti liittyen, varsinainen opinnäytetyön kirjoittaminen oli haastavaa siinä mielessä, että se täytyi saada kirjoitettua tavalla, jotta se olisi myös ajallisesti johdonmukainen.

Manuaalinen haku oli opinnäytetyömme sydän, ja sen merkitys oli valtava. Ilman manuaalisen haun mahdollisuutta, emme usko, että olisimme voineet tehdä kuvailevaa kirjallisuuskatsausta samasta aiheesta. Ylivoimaisesti suurin osa aineistosta löytyi nimenomaan manuaalisen haun kautta. Manuaalisen haun tuloksena löydetyiksi merkattiin myös ne julkaisut ja teokset, jotka erikseen haettiin täydentämään jo aiempaa aineistoa, esimerkiksi syntymä- ja kuolinvuodet.

Aineiston keräys vaati kansallisen tutkimustiedon keräämistä sekä laajamittaista tutkimista, sillä varsinaista tutkimustietoa ei yksinkertaisesti ole paljoa tarjolla.

Tietokantahakujen perusteella oikeanlaisen aineisto löytäminen oli haastavaa meistä riippumattomista syistä. Käytetyt lähteet eivät pääosin noudattaneet mitään varsinaista avainsanastoa otsikoiden tai teosten nimien suhteen, mutta sisäänottokriteereihin perustuva ranka oli rakennettava hyvän pohjustuksen aikaansaamiseksi.

Opinnäytetyötä työstäessä opimme paljon itsekin. Toivomme, että valmis opinnäytetyö kehittää aihepiiriin kuuluvien ammattikuntien ammattituntemusta. Kirjallisuuskatsauksen tekeminen auttoi meitä ymmärtämään aihepiirimme lähtökohtia, mistä on aloitettu. Opinnäytetyötä oli kuitenkin erityisen mukavaa tehdä yhdessä kahdestaan. Olemme molemmat sen luontoisia, että yksin kotona kirjoittaminen ei oikein luonnistu, joten kirjoitimme opinnäytetyön yhdessä alusta loppuun tapaamalla eri kirjastoissa.

Opinnäytetyön sisään- ja ulosottokriteerit mahdollistivat ainoastaan suomen- ja englanninkielisen aineiston käytön opinnäytetyössä. Opinnäytetyön aihetta pystyi kuitenkin jatkamaan varmasti jatkossa tutustumalla ruotsin- ja saksankieliseen aineistoon. Aineistoa etsiessä vastaan tuli runsaasti, etenkin vanhoja, ruotsinkielisiä julkaisuja ja teoksia, joista voisi olla hyötyä jatkotutkimuksissa. Ottaen huomioon esimerkiksi diakonissalaitosmallin synnyn Saksassa 1800-luvulla, voisi saksankielisestä aineistosta löytyä myös varteenotettavaa aineistoa, mitä tulee sairaan- ja köyhäinhoidon taustoihin Suomessa.

Opinnäytetyö tehtiin yhteistyössä Diakonia-ammattikorkeakoulun kanssa, missä sitä voidaan käyttää hyödyksi sairaanhoitaja-, sairaanhoitaja-diakonissa- sekä sosionomi-diakoniopiskelijoiden kouluttamisessa.

6.1 Opinnäytetyön eettisyys

Opinnäytetyömme työstämistä sekä suunnittelua ohjasivat ammatti- sekä teolliseettisesti hyväksytyt menetelmät ja käytäntö. Opinnäytetyön yksityiskohtainen raportointi sekä toteuttaminen tehtiin asiaankuuluvalla tavalla. Tutkimuseettinen

perusta, johon olemme sitoutuneet ja joka on kytköksissä luotettavuuteen, takaa puolueettoman ja avoimesti hankittavan sekä koottavan tiedon varmentamisen sekä hakuprosessin toistettavuuden. Opinnäytetyön rakenne on suunniteltu ja toteutettu siten, että se on helposti seurattavissa sekä eettisesti kestävä asetettujen ja hyväksytyjen kriteerien mukaisesti. Opinnäytetyön ollessa kuvaileva kirjallisuuskatsaus, oli varmistuttava siitä, että kerätty aineisto tuodaan julki neutraalissa valossa ja siten, että kerättyä aineistosisältöä ei olla vääristelty. (Kuula 2006, 34–35.)

Aineistoksi valittujen töiden tekijöitä kunnioitetaan – heidän arvo ja merkityksellisyys tuodaan esille. Opinnäytetyö on avoin kritiikille sekä kehittäväille keskustelulle. Opinnäytetyön luonteesta ja sisällöstä johtuen, yksityisyyttä ei ole tarvinnut käsitellä, sillä materiaali ei perustu yhdenkään yksilön henkilökohtaisiin tietoihin. Salassapitovelvollisuus yksityishenkilöiden puutteesta johtuen ei myöskään ole tämän opinnäytetyön puolesta ollut aiheellista, sillä salassapitovelvollisuutta koskevia tietoja ei ole koottu tai tallennettu. (Löppönen, Mäkelä & Paunio 1991, 42–48, 126–129.)

6.2 Opinnäytetyön luotettavuus

Opinnäytetyön luotettavuus lähtee opinnäytetyön järjestelmällisestä työstämisestä, suunnittelusta sekä asetettujen kriteerien noudattamisesta. Johdonmukainen aineiston validointi sekä verifiointi takaavat laadunhallinnalliset aspektit. Opinnäytetyölle on siis rakennettava perusta sekä runko, joiden kautta työn edistymistä sekä muotoilua on helpompi seurata kriittisesti ja objektiivisesti. Lähdekritiikin suhteen pyritään varmistamaan, että materiaali koostuisi puolueettomasta, riippumattomasta, aidosta sekä mahdollisimman alkuperäisestä tiedosta. (Kekäle & Lehikoinen 2000, 46–51.)

Kerätyn ja kootun tiedon määrä ei varsinaisesti ilmene yksittäisistä teoksista, vaan löydetty tieto oli pääosin hajanaista, jonka vuoksi manuaalisen haun tärkeys korostui. Luotettavuutta materiaalin valinnan osalta lisäsi menettely, joka

vaati opinnäytetyön tekijöiden molemminpuolisen osallistumisen valintaprosessissa. Itse materiaalin lisäksi, teoksista oli poimittava lähteet, jotka myös edesauttoivat kritiikin varmentamisessa. Materiaalin hakuprosessia on kuvattu ja kirjattu siten, että se on toistettavissa paikkaansa pitävyyden varmentamiseksi. Lähdeluettelo sekä opinnäytetyön liite 1 (sivuilla 33-37) täydentävät ja varmentavat hakuprosessin ulkopuolelle jäänyttä, manuaalisen haun kautta löydettyä materiaalia. Liite 1 tuo esille myös manuaalisen haun kautta löydetyt ja opinnäytetyössä käytetyt teokset. Yksi vaikuttava tekijä tiedonhaun haastavuuteen oli lähteiden ikä sekä opinnäytetyön pääaihe, joka sijoittuu kauas historiaan. Opinnäytetyön koskiessa pääasiallisesti sairaiden sielunhoidon historiaa ja sen perintöä 2000-luvun hoitotyössä, aineistomateriaali oli täysin suomenkielistä. Merkittävää englanninkielistä materiaalia ei löytynyt, vaikka se sisältyikin sisääntokriteereihin.

LÄHTEET

- Aalto, K. (1987). *Uskontotietous ja sielunhoito*. (2. p.). Porvoo: WSOY
- Aalto, K. (2013). *Saattohoito kuolevan tukena*. Helsinki: Kirjapaja
- Aalto, K. & Gothóni, R. (2009). *Ihmisen lähellä – Hengellisyys hoitotyössä*. Helsinki: Kirjapaja
- Agricola, M. (1549). *Käsikiria Castesta ia muista Christikunnan Menoista*. Tukholma: Amund Laurentsson
- Biografiakeskus (2011). Turun hiippakunnan paimenmuisto 1554–1721. Ericus Eri Sorolainen (noin 1546–1625). Saatavilla 13.3.2018 <https://kansallisbiografia.fi/paimenmuisto/henkilo/556>
- Diakonia-ammattikorkeakoulu (i.a.). Sairaanhoidtaja (AMK), diakoninen hoitotyö. Saatavilla 28.3.2018 <https://www.diak.fi/hakeminen/koulutukset/amk/sairaanhoidtaja-diakoninen-hoitotyö/>
- Forsius, A. (1994). *Turun lääninlasaretti — Suomen ensimmäinen sairaala*. Saatavilla <http://www.saunalahti.fi/arnoldus/turunlaa.html>
- Forsius, A. (1995). Sairaiden sielunhoitoa Suomessa ennen 1700-lukua. *Suomen Lääkärilehti* 29/1995, 3139
- Forsius, A. (1989, täydennetty 2004). Sairaiden ja sairaaloiden sielunhoidon historiaa Suomessa 1980-luvulle saakka. Saatavilla 18.2.2018 <http://www.saunalahti.fi/arnoldus/saisie3.html>
- Forsius, A. (1999). Papit terveydenhuollon tehtävissä. Saatavilla 8.3.2018 <http://www.saunalahti.fi/arnoldus/papitlaa.html>
- Gothóni, R.; Helosvuori, R.; Kuusimäki, K. & Puuska, K. (2012). *Kantakaa tois-
tenne kuormia – Diakoniatyön perusteet ja käytäntö*. Helsinki: Kirjapaja
- Häkkinen, K. (2011). *Mikael Agricolan Käsikirja*. Turku: Turun yliopisto
- Jaakkola, J.; Pulma, P.; Satka, M & Urponen, K. (1994). *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva: suomalaisen sosiaalisen turvan historia*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto
- Kaarle XI (1688). *Kircko=Laki Ja Ordningi / Jonga Suuriwaldias Cuningas ja Herra / Herr CARL Yxitoistakymmenes / Ruotzin Göthein ja Wändein Cuningas/ etc. Wuonna 1686 on andanut coconpanna / Ja*

*Wuonna 1687 präändistä uloskäydä ja cuulutta / Ynnä tähän so-
weliain Asetusten canssa. Wuonna 1688 Suomexi käätyy.* Turku:
Johan Winter

Kansallisarkisto (i.a.). Rajajoen kihlakunnan henkikirjoittajan arkisto. Saatavilla
23.2.2018

[http://www.narc.fi:8080/VakkaWWW/Selaus.action;jsessionid=928F
4372820922AEC9215B63516DCFB5?kuvailuTaso=AM&avain=264
1.KAf](http://www.narc.fi:8080/VakkaWWW/Selaus.action;jsessionid=928F4372820922AEC9215B63516DCFB5?kuvailuTaso=AM&avain=2641.KAf)

Kekäle, J. & Lehikoinen, M. (2000). *Laatu ja laadun arviointi eri tieteenaloilla.*
Joensuu: Joensuun yliopisto

Kettunen, P. (2013). *Auttava kohtaaminen I – Sielunhoidon perusteet ja teolo-
gia.* Helsinki: Kirjapaja

Kiiski, J. (2009). *Sielunhoito.* Helsinki: Edita

Kirkkohallitus (2009). *Sinä olet kanssani – kirkollisten toimitusten opas* (2. p.).
Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy

Knuutila, J. (2010). *Kirkkolainsäädäntö ja kirkon virka Suomessa kanonisesta
oikeudesta vuoden 1993 kirkkolakiin ja -järjestykseen.* Saatavilla
<https://www.edilex.fi/artikkelit/7258.pdf>

Kuula, A. (2006). *Tutkimusetiikka - aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys.* Tam-
pere: Vastapaino

Kyngäs, H. & Vanhanen, L. (1999). Sisällön analyysi. *Hoitotiede* 11 (1), 3-11.

Lempiäinen, P. (1963). *Rippikäytäntö Suomen kirkossa uskonpuhdistuksesta
1600-luvun loppuun.* Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
(Väitöskirja, Helsingin yliopisto)

Löppönen, P.; Mäkelä P. & Paunio, K. (1991). *Tiede ja etiikka.* Helsinki: WSOY

Nurkkala, K. & Vedenoja, M. (2013). *SAIRAAHOITAJA-DIAKONISSOJEN KO-
KEMUKSIA DIAKONISESTA HOITOTYÖSTÄ KLIINISESSÄ HOI-
TOTYÖSSÄ* (Opinnäytetyö, Diakonia-ammattikorkeakoulu, hoito-
työn koulutusohjelma). Saatavilla [http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-
201401131268](http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-201401131268)

Pohjolainen, T. & Toikkanen, T. (2015). *Saattohoidon sielu ja mieli – Saattohoi-
topotilaan henkinen ja hengellinen tukeminen.* Lahti: Diakonialaitos
Lahti

- Raamattu. *Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos*. Helsinki: Kirjapaja
- Roiko-Jokela, H. (1996). *Siperiasta siirtoväkeen – Murrosaikoja ja käännekohtia Suomen historiassa*. Jyväskylä: Kopijyvä
- Salomies, I. (1944). *Suomen kirkon historia 1 – Suomen kirkko keskiaikana*. Helsinki: Otava
- Sorolainen, E. (1614). *Käsikiria jumalan palveluksesta, ja christillisestä kirkon menoista, iotca meiden seuracunisan pitä pidhettämän*. Tukholma: Praelo Reusneriano
- Suomen evankelis-luterilainen kirkko. Sielunhoito on toista ihmistä varten olemista. Saatavilla 31.1.2018 <https://evl.fi/apua-ja-tukea/henkinen-hyvinvointi/sielunhoito>
- Suomen evankelis-luterilainen kirkko (2010). *Sinun kanssasi – Sairaalsielunhoito*. Saatavilla [http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/5BA96224F41BC1A4C2257E2E0012D32E/\\$FILE/Sinun_kanssasi_2010.pdf](http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/5BA96224F41BC1A4C2257E2E0012D32E/$FILE/Sinun_kanssasi_2010.pdf)
- Suomen evankelis-luterilainen kirkko (i.a.). *Kirkkokäsikirja*. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon käsikirjat ja niiden uudistus. Luterilainen jumalanpalvelus ja kirkkokäsikirjan muotoutuminen. Saatavilla 13.3.2018 http://kirkkokasikirja.fi/kasikirjojen_historiaa.doc
- Väyrynen, H. (2017). *”En mä koe mikään kuoleman sanansaattaja olleeni” – Pappien näkemys sielunhoidon merkityksestä saattohoidossa*. (Pro gradu -tutkielma, Itä-Suomen yliopisto, teologian osasto). Saatavilla <http://urn.fi/urn:nbn:fi:uef-20170398>

LIITE 1. VALITUT JULKAISUT JA TEOKSET

Julkaisujen tai teoksen tekijä(t), nimi ja julkaisu-vuosi	Käytetty tietokanta / manuaalinen haku	Käytetyt hakusanat
Aalto, K. (1987). <i>Uskon-totietous ja sielunhoito</i> . (2. p.).	Manuaalinen haku	
Aalto, K. (2013). <i>Saatto-hoito kuolevan tukena</i> .	Diak Finna	Saira* AND sielunhoito Sielunhoi*
Agricola, M. (1549). <i>Käsikiria Castesta ia muista Christikunnan Menoista</i> .	Manuaalinen haku	
Biografiakeskus (2011). Turun hiippakunnan paimenmuisto 1554–1721. Ericus Erics Sorolainen (noin 1546–1625)	Manuaalinen haku	
Forsius, A. (1989, täydennetty 2004). Sairaiden ja sairaaloiden sielunhoidon historiaa Suomessa 1980-luvulle saakka.	Google	”Sairaiden sielunhoito” ”Sielunhoidon historia OR historiaa”
Forsius, A. (1994). <i>Turun lääninlasaretti — Suomen ensimmäinen sairaala</i> .	Manuaalinen haku	

Forsius, A. (1995). Sairaiden sielunhoitoa Suomessa ennen 1700-lukua.	Manuaalinen haku	
Forsius, A. (1999). Papit terveydenhuollon tehtävissä.	Manuaalinen haku	
Gothóni, R.; Helosvuori, R.; Kuusimäki, K. & Puuska, K. (2012). <i>Kantakaa toistenne kuormia – Diakoniatyön perusteet ja käytäntö.</i>	Diak Finna	Sielunhoi*
Häkkinen, K. (2011). <i>Mikael Agricolan Käsikirja.</i>	Manuaalinen haku	
Jaakkola, J.; Pulma, P.; Satka, M & Urponen, K. (1994). <i>Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva: suomalaisen sosiaalisen turvan historia.</i>	Manuaalinen haku	
Kaarle XI (1688). <i>Kircko=Laki Ja Ordnings / Jonga Suuriwaldias Cuningas ja Herra / Herr CARL Yxitoistakymmenes / Ruotzin Göthein ja Wändein Cuningas/ etc. Wuonna 1686 on andanut coconpanna / Ja Wuonna 1687 prändistä uloskäydä ja cuulutta /</i>	Manuaalinen haku	

<i>Ynnä tähän soweliaian Asetusten canssa. Wuonna 1688 Suomexi käättü.</i>		
Kettunen, P. (2013). <i>Auttava kohtaaminen I – Sielunhoidon perusteet ja teologia.</i>	Diak Finna	Sielunhoi*
Kiiski, J. (2009). <i>Sielunhoito.</i>	Diak Finna	Sielunhoi*
Kirkkohallitus (2009). <i>Sinä olet kanssani – kirkollisten toimitusten opas.</i>	Google	”Sairaiden sielunhoito”
Knuutila, J. (2010). <i>Kirkkolainsäädäntö ja kirkon virka Suomessa kanonisesta oikeudesta vuoden 1993 kirkkolakiin ja -järjestykseen</i>	Manuaalinen haku	
Lempiäinen, P. (1963). <i>Rippikäytäntö Suomen kirkossa uskonpuhdistuksesta 1600-luvun loppuun.</i>	Manuaalinen haku	
Nurkkala, K. & Vedenoja, M. (2013). <i>SAIRAAHOITAJA-DIAKONISSOJEN KOKEMUKSIA DIAKONISESTA HOITOTYÖSTÄ KLIINISESSÄ HOITOTYÖSSÄ</i>	Manuaalinen haku	

Pohjolainen, T. & Toikkanen, T. (2015). <i>Saattohoidon sielu ja mieli – Saattohoitopotilaan henkinen ja hengellinen tukeminen.</i>	Diak Finna	Saira* AND sielunhoito Sielunhoi*
Roiko-Jokela, H. (1996). <i>Siperiasta siirtoväkeen – Murrosaikoja ja käännekohtia Suomen historiassa.</i>	Manuaalinen haku	
Salomies, I. (1944). <i>Suomen kirkon historia 1 – Suomen kirkko keskiaikana.</i>	Manuaalinen haku	
Sorolainen, E. (1614). <i>Käsikirja jumalan palveluksesta, ja christillisestä kirkon menoista, iotca meiden seuracunisan pitä pidhettämän.</i>	Manuaalinen haku	
Suomen evankelis-luterilainen kirkko (i.a.). Kirkkokäsikirja. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon käsikirjat ja niiden uudistus. Luterilainen jumalanpalvelus ja kirkkokäsikirjan muotoutuminen.	Manuaalinen haku	
Väyrynen, H. (2017). <i>”En mä koe mikään kuo-</i>	Manuaalinen haku	

<i>leman sanansaattaja ole- leeni” – Pappien näke- mys sielunhoidon merki- tyksestä saattohoi- dossa.</i>		

LIITE 2. SAIRASKÄYNTIKAAVA AGRICOLAN KÄSIKIRJAN (1549) MUKAAN

Seuraava sairaskäyntikaava on rakennettu Kaisa Häkkisen toimittamasta teoksesta Mikael Agricolan Käsikirja (2011, 29–39).

1. Papin tullessa sairaan luokse, tulisi häntä ensin lohduttaa jonkun lohdutuspuheella, siten kuin pappi arvelee hänen lohdutusta tarvitsevan.
2. Pappi kehottaa sairasta antamaan anteeksi kaikille vihollisilleen ja anomaan sovintoa niiltä, joita vastaan hän on rikkonut, jos hän itse tahtoo Jumalan ystävyyttä.
3. Pappi kehottaa sairasta myös hoitamaan velka-asiansa kuntoon, jotta kuoleman jälkeen ei syntyisi riitoja.
4. Pappi ohjeistaa myös, mikäli sairas tahtoo tehdä testamentin köyhille, köyhäintalollisten, hospitaalien/sairaaloiden, koulutupien, kirkkojen tai muihin yhteisiin tarpeisiin. Edellä mainittuihin täytyy testamentti tehdä, jos haluaa sinne siis rahoja menevän, mutta kuitenkin niin, ettei se ole pois perillisiltä.
5. Pappi kysyköön tämän jälkeen sairaalta, miten on hänen sydämensä oma-tunnon laita ja opettakoon häntä vahvistamaan itseään suhteessa Jumalan armoon, jotta Hän olisi hänelle laupias Jeesuksen Kristuksen ansion kautta.
6. Papin tulee kysyä rakkaalta veljeltä taikka sisarelta (sairaalta), ahdistavatko hänen syntinsä häntä. Sairaana tunnustaessa synnin ahdistavan, tulee papin vahvistaa häntä pidemmällä taikka lyhyemmällä puheella, kuten hän parhaaksi näkee sairaan ymmärtävän.
7. Tämän jälkeen, jos sairaalla on jokin erityinen synty, mikä hänen sydäntään ja omaatuntoa ahdistaa ja vaivaa, tulee hänen tunnustaa se ja ripittäytyä papille. Sen jälkeen sairas anoo synninpäästöä papilta Jumalan sanan kautta.

8. Sairaan ripittäydyttyä, pappi kysyy sairaalta, uskooko hän papin anteeksianton ja synninpäästön olevan Jumalan synninpäästö. Tähän sairas vastaa ”kyllä, rakas herra”, jonka jälkeen pappi julistaa synninpäästön.
9. Pappi kehottaa sairasta myös anomaan Jumalalta vahvaa ja lujaa uskoa sekä tukee synnintuskan äärellä elämistä.
10. Pappi sitten kehottaa läsnäolevia polvistumaan ja rukoilemaan hartaasti, että Jumala antaisi sairaalle oikean kristillisen uskon. Tämän päätteeksi pappi rukoilee, että Jumala vuodattaisi Pyhän Hengen sairaan sydämen sisälle ja että Jumala lisäisi sairaan uskoa ja vahvistaisi häntä, että hän pysyisi uskossa vahvana, vaikka onkin sairas.
11. Tämän jälkeen papin on kysyttävä sairaalta, tahtoisiko hän nauttia Herran ehtoollista ja ottaa pyhän ruumiin ja veren sielunsa evääksi. Jos sairas sitä tahtoo, neuvokoon pappi hänelle, mitä ehtoollinen merkitsee ja hyödyttää.
12. Tämän jälkeen papin tulee kysyä sairaan uskosta, kysyen mm. ”uskotko Isään, kaikkivaltiaaseen Jumalaan, taivaan ja maan Luojaan?”, ”uskotko, että Hän on kaikki kappaleet luonut?”, ”uskotko, että Hän on yksin kaikkivaltias Jumala ja laupias Isä, joka sinua tahtoo ja taitaa auttaa?” ja monia muita kysymyksiä, joihin sairas vastaa ”minä uskon”.
13. Pappi antaa sairaalle sakramentin (toimittaa ehtoollisen) ja rukoilee loppuun.
14. Pappi kehottaa sairasta antamaan itsensä kokonaan Jumalan käsiin ja huomaa sekä erityisesti korostaa, että sairas on nyt yhdistetty Kristuksen kanssa, koska hän on nyt Kristuksen ruumiin syönyt ja hänen verensä juonut.
15. Samalla pappi kehottaa niitä, jotka sairasta valvovat, vartioivat ja katsovat, muistuttamaan häntä, kun hän on viimeisimmillään, että Jeesus Kristus on lunastanut hänet.